

О.В. Антонова, здобувач

СИСТЕМА КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Запропоновано та обґрунтовано систему критеріїв оцінки фінансової безпеки підприємств торгівлі.

Предложена и обоснована система критериев оценки финансовой безопасности предприятий торговли.

It is offered and grounded system of criteria of estimation of financial safety of trade enterprises.

Постановка проблеми у загальному вигляді. За сучасних умов господарювання одним із найбільш розповсюджених інструментів оцінки фінансової безпеки підприємства є індикаторний підхід, що передбачає порівняння фактичних значень показників фінансової безпеки з пороговими значеннями індикаторів її рівня.

Виваженість та наукова привабливість даного підходу не зумовлюють консенсусу думок щодо напрямів та системи показників, які характеризують захищеність фінансових інтересів підприємства. У літературі, присвяченій питанням фінансового менеджменту та економічної безпеки, спостерігається різноманіття підходів відносно принципів, змісту, методів формування та порядку розрахунку індикаторів фінансової безпеки та її граничних меж [1-3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукових праць та публікацій періодичних видань свідчить, що науковці та фахівці пропонують велику безліч систем індикаторів фінансової безпеки підприємств, які ґрунтуються як на абсолютних, так і на відносних показниках.

Так, на думку одного з першопрохідників у питаннях економічної та фінансової безпеки Є.А. Олейникова «єдина система аналізу та оцінки даних щодо стану забезпечення всіх складових економічної безпеки підприємства, звітних даних її фінансово-господарської діяльності може дозволити досягти максимального ефекту в попередженні загроз негативних впливів за фінансовою складовою економічної безпеки підприємства як у плані поліпшення поточних фінансових показників роботи підприємства, так і стосовно перспективних для розвитку підприємства проєктів» [4, с. 163]. Такий

підхід до оцінки справедливо демонструє як нерозривний зв'язок між економічною та фінансовою безпекою, так і підкреслює пріоритетність другої у складі першої. Разом із цим, запропонована, для оцінки поточного рівня забезпечення фінансової складової, система показників містить більше 30 груп, розрахунок навіть по одному з показників за кожною з яких, робить таку оцінку надзвичайно громіздкою, що майже унеможливує застосування цього підходу в практичній діяльності підприємств торгівлі.

Інші вітчизняні науковці [5] для оцінки провідної складової економічної безпеки – фінансової пропонують такі показники як індекс обсягів виробництва, динаміка прибутку, розмір заборгованості, частка ринку, рентабельність, капіталовкладення, довгострокові кредити з визначенням граничних значень показників або бажаної динаміки їх зміни. Як недолік неможна не відзначити відсутність індикаторів ділової активності та наявність лише двох показників, що безпосередньо оцінюють фінансовий стан, адже цього, на наш погляд, явно недостатньо для об'єктивної оцінки фінансової безпеки суб'єкта господарювання.

Базуючись на ідеї «прямого зв'язку фінансової безпеки підприємства з його забезпеченістю фінансовими ресурсами, які складаються з власного основного капіталу, власних оборотних коштів, кредитів і позик, інвестицій, прямого фінансування з бюджету» у праці [6, с. 25] запропоновано відповідну систему згрупованих показників та на прикладі низки підприємств визначено їх граничні значення. Разом із цим, запропонована система показників тяжіє до фінансового аналізу та не є обгрунтованою.

Виходячи з того, що фінансова безпека з позиції фінансового менеджменту являє собою певну характеристику відповідного фінансового стану підприємства, Н.Й. Реверчук у своїй монографії [2] для її визначення пропонує спиратись на засади традиційної схеми оцінки фінансового стану підприємства. За такого підходу, автор швидше ототожнює систему показників фінансового стану з системою індикаторів фінансової безпеки, ніж відокремлює останню, що, на нашу думку, є недостатньо коректним.

Не позбавлена даного недоліку й система показників оцінки фінансової безпеки, запропонована В.С. Гусевим [7] та поширена у працях інших науковців, з тією лише різницею, що традиційна система оцінки доповнена показниками інвестиційної привабливості підприємства. При цьому відзначено, що для здійснення правильних та повних висновків необхідно спиратися на «нормативи параметрів фінансової спроможності, узагальнені за літературними джерелами,

або усереднені за статистичними даними фінансово заможних промислових підприємств» [3, с. 66].

З метою визначення рівня захищеності фінансових інтересів підприємства від загроз і виявлення резервів їх зміцнення відомий вітчизняний дослідник І.О. Бланк пропонує широкий перелік коефіцієнтів за вищенаведеними групами, ґрунтуючись, тим самим, на фундаментальних засадах традиційного фінансового аналізу [8]. Разом із цим, І.О. Бланк вважає за необхідне не обмежуватись виключно коефіцієнтним підходом, але і аналізувати фінансову безпеку за допомогою горизонтального аналізу; вертикального аналізу; порівняльного аналізу та інтегрального методу [8]. Таким чином, слід підкреслити, що автором пропонується комплексний підхід до оцінки фінансової безпеки, що передбачає використання не одного, а багатьох методів фінансового аналізу.

Не менш комплексним та всеохоплюючим є підхід до оцінки фінансової безпеки підприємства, запропонований О.М. Марченко [9]. Обґрунтування системи оцінки фінансової безпеки підприємства здійснено методом аналогій, тобто шляхом порівняння фінансової безпеки з безпекою життя та здоров'я людини. Марченко О.М. запропонована «системна оцінка фінансової безпеки підприємства, що повинна включати: 1) оцінку його фінансової стійкості, фінансових результатів та потенціалу розвитку підприємства; 2) аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства на предмет виявлення загроз його фінансовому стану та інтересам; 3) оцінку потенціалу компенсації можливих збитків у разі реалізації загроз [9, с. 274–275]. Разом із цим, окресливши напрями оцінки фінансової безпеки підприємства, автор обґрунтовує виключно показники дослідження внутрішньої стійкості підприємства до зовнішніх та внутрішніх загроз (без наведення їх формул розрахунку та критичних точок), спираючись, при цьому, на пропозиції І.О. Бланка [9] та Л.О. Лігоненко [10].

Якщо проблему розглянути в іншому ракурсі, то на увагу заслуговують пропозиції, висловлені у працях [9;11] щодо здійснення оцінки поточного стану фінансової безпеки підприємства і виявлення загроз на основі SWOT-аналізу. Даний метод знаходиться у стані розробки й принципово відрізняється від попередніх наявністю якісних індикаторів. У зв'язку з цим, результати оцінки фінансової безпеки підприємства на основі SWOT-аналізу, значною мірою, залежать від особистих професійних якостей, досвіду роботи експерта, коректності організації збирання інформації та відвертості відповідей кола респондентів, й характеризуються відповідною суб'єктивністю.

Отже, проведене нами дослідження свідчить, що незважаючи на широке застосування індикаторного підходу до оцінки фінансової безпеки підприємств, у вітчизняній економіці відсутня обґрунтована методика та, відповідно, загальновизнаний перелік оціночних показників.

Метою та завданням статті є обґрунтування власної методики оцінки фінансової безпеки підприємств торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження. На наш погляд, досить цікавим та прогресивним підходом, що дозволяє здійснювати фундаментальну оцінку фінансової безпеки підприємства є багатокритеріальний підхід, який не знайшов достатнього висвітлення в теорії фінансового менеджменту та наукових публікаціях.

Автори монографії «Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство» [11] вважають основним критерієм знаходження підприємства у стані економічної безпеки наявність прибутку. На перший погляд, теж саме можна стверджувати і відносно фінансової діяльності підприємства. Проте, в сучасних умовах ринкової конкурентної економіки цього вже недостатньо, оскільки для підтримання належного рівня конкурентоспроможності необхідно забезпечувати зростання ринкової вартості підприємства.

На наш погляд, орієнтація на будь-який один критерій, навіть якщо він є надзвичайно привабливим з позиції теорії (наприклад, ринкова вартість підприємства), на практиці далеко не завжди є виправданою.

Отже, сутність критерію як мірила оцінки, а також багатоаспектність поняття «фінансова безпека», надають можливість стверджувати, що невід'ємною умовою оцінки фінансової безпеки є розробка та застосування науково обґрунтованої системи критеріїв, що задовольняє умові своєчасного виявлення небажаних відхилень.

Багатокритеріальний підхід вимагає формування відповідної системи критеріїв, що дозволяє виділити найсуттєвіші аспекти фінансової безпеки підприємства, які повинні враховуватись під час формування системи індикаторів за відповідними критеріальними ознаками. При цьому, система критеріїв вважається повною, якщо використання будь-яких додаткових критеріїв не змінює отриманих результатів, а невикористання хоча б одного з обраних, навпаки, призводить до суттєвої зміни результату [12].

Враховуючи основні загрози фінансовим інтересам підприємства, що вимагають нейтралізації у процесі забезпечення фінансової безпеки підприємства, система критеріїв оцінки останньої, на наш погляд, повинна включати таке:

- достатність;
- ризик;
- ефективність;
- вартість підприємства.

Ритмічність та стабільність поточної діяльності підприємства торгівлі, значною мірою, залежать від політики керівництва у галузі управління оборотними активами та поточними пасивами. У зв'язку з цим, забезпечення фінансової безпеки вимагає існування такого обсягу, складу й структури оборотних активів та поточних пасивів, що, інтегруючи в собі проблему наявності засобів для покриття зобов'язань і форму, в якій ці засоби знаходяться, повинно відповідати вимогам та можливостям торговельного підприємства вчасно виконувати обов'язкові платежі та сплачувати зобов'язання перед кредиторами, тобто відповідати критерію достатності.

Разом із цим, оцінка фінансової безпеки передбачає не лише характеристику підприємства з позиції короткострокової перспективи, але й дослідження його діяльності у довгостроковому аспекті. Останнє пов'язано, насамперед, із загальною фінансовою структурою капіталу підприємства, мірою його залежності від кредиторів та інвесторів. Справа полягає у тому, що підприємство має можливість варіювати джерелами фінансування господарської діяльності, тим самим накладаючи на себе певні зобов'язання за тимчасове залучення грошових коштів, що, у свою чергу, зумовлює змінення рівня фінансової безпеки в довгостроковій перспективі.

Категорія ефективності притаманна всім економічним системам, незалежно від характеру виробничих відносин та діючих економічних законів. Вибір ефективності як критерію оцінки зумовлений тим, що вона фокусує в собі дію різноманітних чинників і є умовою та інструментом забезпечення фінансової безпеки підприємств торгівлі.

Фінансові інтереси підприємства безпосередньо пов'язані з головною метою функціонування підприємства й реалізуються із цією метою в єдиному комплексі. За сучасних умов ринкової економіки не прибуток як вважають автори монографії [11], а максимізація ринкової вартості підприємства є найбільш прийнятною цільовою функцією підприємства та головним його фінансовим інтересом [8;11]. Зростання вартості висвітлює успішність діяльності та віддзеркалює інвестиційну привабливість підприємства, що дозволяє йому залучати додаткові джерела фінансування для подальшого розвитку на вигідних умовах; базується на вмінні менеджерів підприємства створювати конкурентні переваги й збільшувати доходи на ринках, що обслуговуються; є визначальним чинником забезпечення належної

конкурентоспроможності підприємства та єдиним показником, що здатний урахувати майбутні конкурентні переваги суб'єкта господарювання. Так, ігнорування вартості під час прийняття управлінських рішень, може збільшити вигоди працівників, менеджерів, держави, покупців, постачальників, у короткостроковому періоді. Проте, на сучасному ринку таке неефективне використання коштів не може мати місце протягом тривалого періоду і зумовлює у майбутньому неминучий виток капіталу. До того ж збільшення вартості підприємства не є суперечливим стосовно довгострокових цілей всіх сторін, зацікавлених у діяльності підприємства. Інакше кажучи, підприємства, що підвищують свою вартість, створюють додаткову вартість (цінність) для всіх учасників економічного середовища, які, в остаточному підсумку, залежать від здатності підприємства генерувати достатню кількість коштів. Наведені аргументи дозволяють обрати вартість підприємства як наступний і останній критерій оцінки фінансової безпеки підприємства.

Між наведеними критеріями існує тісний взаємозв'язок, який, у кінцевому рахунку, зумовлює загальну цільову функцію, що виражається у забезпеченні можливості оцінки фінансової безпеки торговельного підприємства.

Разом із цим, оцінка фінансової безпеки вимагає не лише обґрунтування критеріїв, але й передбачає створення системи показників (індикаторів) (рисунк).

Індикатори або показники стану фінансової безпеки – кількісні характеристики стану фінансової діяльності, які відібрані для характеристики стану фінансової безпеки підприємства [11].

Під час формування системи індикаторів оцінки фінансової безпеки, на наш погляд, необхідно виходити з наступних методологічних принципів [10;12]:

- можливості оцінки безпечного фінансового розвитку підприємства як у просторі (порівняно з іншими підприємствами), так і часі (за низку періодів), що дозволить зробити оцінку масовою [12];

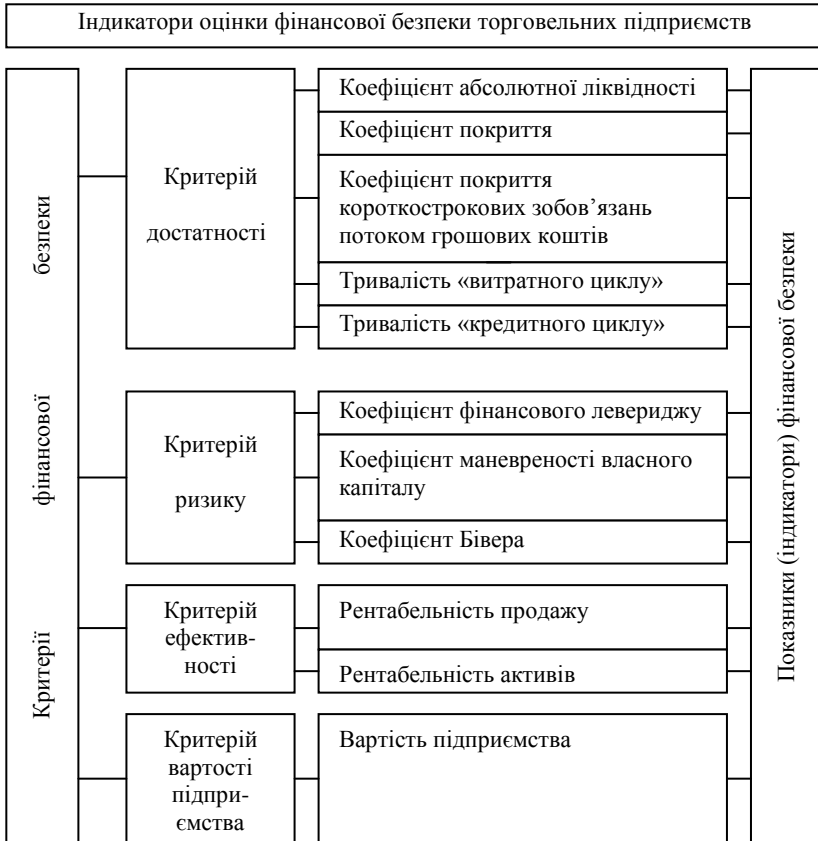
- наявності інформаційного забезпечення розрахунку системи показників, тобто орієнтації на фінансову звітність як найбільш доступне інформаційне джерело в сучасних умовах господарювання [10];

- оптимальної кількості показників, з точки зору поставленої мети, забезпечити однозначність їх економічного тлумачення різними фахівцями [10];

- можливості враховані галузевих особливостей формування й використання фінансових ресурсів, що, безумовно, впливають на

безпеку фінансового стану підприємств торгівлі та потенціал її зміцнення;

– часової узгодженості, тобто здійснення оцінки відповідно до визначеного часового регламенту.

Рисунок – Класифікація критеріїв та показників оцінки фінансової безпеки торговельних підприємств

Висновки. Таким чином, здійснення оцінки фінансової безпеки підприємств торгівлі відповідно до багатокритеріального підходу вимагає дослідження певного кола показників-індикаторів.

Запропонована система показників оцінки фінансової безпеки торговельних підприємств за обґрунтованими критеріями, в якій ми

надаємо перевагу відносним показникам, тобто коефіцієнтам, що дозволяють елімінувати фактору часу, забезпечує можливість порівняння розрахованих показників не лише в просторовому аспекті, але і в динаміці без додаткових операцій щодо перерахунку вихідної інформації у порівняльній вигляд.

Список літератури

1. Арефьева, И. Безопасность предприятия [Текст] / И. Арефьева // Финансовый директор. – 2003. – №2. – С. 16–19.
2. Вітлінський, В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком [Текст] : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. – К. : КНЕУ, 2000. – 292 с.
3. Єрмошенко, М. М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство [Текст] : монографія / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячова. – К. : Національна академія управління, 2010. – 232 с.
4. Ковальов, Д. Економічна безпека підприємства [Текст] / Д. Ковальов, Т. Сухорукова // Економіка України. – 1998. – №10. – С. 48–52.
5. Реверчук, Й. Н. Управління економічною безпекою підприємницьких структур [Текст] : монографія / Й. Н. Реверчук – Львів : ЛБІ НБУ, 2004. – 195 с.
6. Марченко, О. М. Система оцінки фінансової безпеки підприємства: методи, показники та обґрунтування [Текст] / О. М. Марченко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ : збір. наук. праць. Серія економічна / ред. Р. І. Гринько. – Львів, 2006. – Вип. 1 (3). – С. 269–276.
7. Лігоненко, Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій [Текст] : монографія / Л. О. Лігоненко. – К. : КНЕУ, 2001. – 580 с.
8. Гусев, В. С. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов [Текст] : учебник / В. С. Гусев. – СПб. : Очарованный странник, 2001. – 256 с.
9. Долженков, О. Ф. Особливості гарантування економічної безпеки підприємницької діяльності в ринкових умовах [Текст] : монографія / О. Ф. Долженков, Ж. О. Жуковська, О. М. Головченко ; за заг. ред. О. Ф. Долженкова. – Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2007. – 208 с.
10. Кириченко, О. А. Вдосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах фінансової кризи [Текст] / О. А. Кириченко, І. В. Кудря // Інвестиції : практика та досвід. – 2009. – №10. – С. 22–26
11. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) [Текст] / под ред. Е. А. Олейникова. – М. : Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.
12. Бланк, І. О. Управління фінансами підприємств і об'єднань [Текст] : навч. посібник / І. О. Бланк, Г. В. Ситник. – К. : КНЕУ, 2006. – 182 с.

Отримано 30.10.2011. ХДУХТ, Харків.

© О.В. Антонова, 2011.